

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2024

No 8

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 338 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeovich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish.....16	Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna
Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash20	Shakarov Zafar Gafforovich
Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему24	С.С. Исмаилов
“Kreativ iqtisodiyot” va “kreativ industriya”: mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili32	Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich
Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari.....37	Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li
Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari41	Sh.B. Donayev
Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir45	Xursandov Komiljon Maxmatkulovich
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish.....49	Idirisov Alisher Otajonovich
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlarini.....53	Sultanov Maxmud Axmedovich
Poverty in developing countries: new problems and solutions.....57	Amirdjanova Sitara Sunnat kizi
Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики61	Вохидова Мехри Хасановна
Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран69	Буранова Лола Вахобовна
Mamlakatimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi.....78	Babamatov Tolib Hakimovich
Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari83	S.A.Karabayev
O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari90	Yusupov Aziz Shuxratovich
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi95	Gulbayeva Feruza Islamovna
Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri.....102	Sherov Alisher Bakberganovich
Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili107	Sayidova Maftuna Hamroqul qizi
O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish111	Umarova Malika Baxtiyarovna
Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций116	Умида Юлдашева
Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях.....120	Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович

Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	127
Ismoilov Sherzod Dilshodovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari.....	132
Ziyadullayev G'ayrat Umidulla o'g'li	
Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari	138
Sharipov Narzullo G'ulomovich	
O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi.....	144
Shadieva Madina Djaloliddin qizi	
Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari.....	148
Jumanazarova Z.K.	
Xalqaro savdning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri	154
Rashidov Bekzod Ulug'bek o'g'li, Isayev Laziz Baxtiyorovich	
Oliygochlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo'llari	158
Adizov Sanjar Rashidovich	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta'minlash asosida aholi kambag'allik darajasini qisqartirish	165
Xoliyorov Murod Qahramon o'g'li, Xoliyoro Shoxista Qahramon qizi	
Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме.....	174
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
O'zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini rivojlantirish	182
Alimov G'ayratjon Abduraxmon o'g'li	
Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане	186
Шахзод Сайдуллаев	
Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish	192
Ahmedov Komron Muhammadaliyevich	
Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili.....	196
Quyjanov Xurshid Abdullayevich	
Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari	200
Bakayev Xurshid Maxmudovich	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasi o'rni va ahamiyati	206
Normurzaev Umid Xolmurzaevich	
Анализ международного опыта в сфере тепличного овощеводства	214
Нурутдинова Зухра Алишеровна	
Hududda turizm xizmatlarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalarining mohiyati	220
Madaminova Sanobar Askarovna	
Hududning iqtisodiy o'sishini "yashil" iqtisodiyot asosida shakllantirishning nazariy asoslari	226
Shomirzayev Abdug'affor Abdujabbor o'g'li	
Davlat tibbiy sug'urta jamg'armasi faoliyati tahlili.....	230
Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarining boshqarish tizimini takomillashtirish.....	234
Uzakova Umida Ruziyevna	
O'zbekistonda turistik majmualarni boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va yondashuvlarining metodologik jihatlar.....	241
Xomidov Qaxxorali Qurbonali o'g'li	
Aktiv va reaktiv quvvatlari tushunchasi va ularni soliqqa tortishdagi mavjud muammolar	247
Boykabilov Bahodir Mustafayevich	

Kichik sanoat zonalari korxona va mahsulotlar raqobatbardoshligini baholashga uslubiy yondashuv	251
Ozoda Batirovna Sakiyeva	
Investitsion jozibadorlikni baholashning uslubiy jihatlari	255
N.N.Zikrillayev	
Hududlarda turizm tarmoqlari infratuzilmasi va uni rivojlantirishni boshqarishning metodologik jihatlari	263
Saidova Dilfuza Abdufattohovna	
The connection of legal protection of geographical indications and state's economic growth	268
Almosova Shahnoza Sobirovna	
Kichik biznesning integratsiyalashuv mexanizmlarini shakllantirish	273
Israilov Rustam Ibragimovich	
Aksiyadorlik jamiyatlarida biznes jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari	277
D.D. Suvanova	
Оптимизация маркетинговой деятельности вузов узбекистана для привлечения абитуриентов	283
Шамшиева Наргизахон Носирхужа кизи	
Davlat budjetidan aholini uy-joy bilan ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari	290
Xannarov Komiljon Karimovich	
Tijorat banklarida transformatsiyalashuv jarayonlarining tahlili	296
Yoqubov Murodjon Valibekovich	
Роль инновационных инфраструктур в обеспечении конкурентоспособности промышленных предприятий	302
Каримов Хожакбар Махамаджон угли	
O'zbekiston qishloq xo'jaligida Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asos solinishi	306
Abdulla Abduqodirov	
Kichik biznes korxonalari ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yo'llari	312
Nasrullayev Feruz Furqatovich	
Ijtimoiy-iqtisodiy adolat – barqaror rivojlanish kafolati	318
Alimov Nasimjon Hoshimovich	
“Istiqlol” memhonxonasi reklama faoliyati tahlili	322
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy belgilovchi omillar	328
Xaydarov Xurshidbek Latipjonovich	
Enhancing Industrial Efficiency through Integrative Sustainability Approaches	334
Kholmukhamedova Feruza	

KICHIK BIZNES KORXONALARI ISHLAB CHIQUARISHIDA INNOVATSION JARAYONLARNI TADQIQ QILISH YO'LLARI

Nasrullayev Feruz Furqatovich

ATIB Ipoteka bank Samarqand filiali,
boshqaruvchisi, tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada innovatsion jarayonni baholash va uning samaradorligini belgilash ham butun, ham alohida bosqichlarda amalga oshirilishi kerak. Bunday yondashuvga ehtiyoj, innovatsion jarayonni amalga oshirish uchun sarf-xarajalar va xarajatlarni doimiy ravishda yakuniy bosqichida emas, balki barcha oraliq bosqichlarda doimiy xarajatlarni talab qiladi. Bosqichma-bosqich baholash natijalari butun innovatsion jarayonning samaradorligini aniqlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi: g'oyaning boshlanishi, ilmiy tadqiqotlar olib borilishi va innovatsiyalarni kichik biznesning rivojlantirish uchun yaratilishi tovar ishlab chiqaruvchilari va bevosita muayyan qo'shimcha ta'sirlarni ishlab chiqarishda foydalanishlari mumkin bo'lgan masalalari ko'tarilgan.

Kalit so'zlar: Kichik biznes, innovatsiya innovatsion rivojlanish, innovatsion faoliyat, iqtisodiy baholash, innovatsion infrazuzilma, innovatsion loyiha, raqobatbardoshlik.

Abstract: In this article, the assessment of the innovation process and determination of its effectiveness should be carried out both as a whole and at individual stages. The need for such an approach requires that the costs and expenses for the implementation of the innovation process are not constant at the final stage, but at all intermediate stages. The results of the phased assessment serve as the basis for determining the effectiveness of the entire innovation process: initiating an idea, conducting scientific research and creating innovations for the development of small businesses raise questions that can be used by product manufacturers and directly in the production of certain additional effects.

Key words: Small business, innovation, innovative development, innovative activity, economic assessment, innovative infrastructure, innovative project, competitiveness.

Аннотация: В данной статье оценка инновационного процесса и определение его эффективности должны осуществляться как в целом, так и на отдельных этапах. Необходимость такого подхода требует, чтобы затраты и расходы на реализацию инновационного процесса были не постоянными на заключительном этапе, а на всех промежуточных этапах. Результаты поэтапной оценки служат основой для определения эффективности всего инновационного процесса: инициирование идеи, проведение научных исследований и создание инноваций для развития малого бизнеса поднимают вопросы, которые может использоваться производителями продукции и непосредственно при производстве тех или иных дополнительных эффектов.

Ключевые слова: Малый бизнес, инновации, инновационное развитие, инновационная деятельность, экономическая оценка, инновационная инфраструктура, инновационный проект, конкурентоспособность.

KIRISH

Mamlakatimizda yuz berayotgan iqtisodiy munosabatlarni isloh qilish va xo'jalik yuritishning yangi bozor sharoitlarining rivojlanish jarayonlari kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishida innovatsion faoliyatini tashkil etish, qayta ishlash korxonalarini joylashtirish tamoyil va usullariga yangicha yondashuvni talab etadi. Axborot texnologiyalarini qo'llash va ularni davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi manfaatlarini ko'zlab foydalanish mamlakatni jahon hamjamiyatidagi raqobatbardoshlik darajasini belgilaydi.

Innovatsion rivojlantirish omillarini tadqiq etishda kichik biznesdagi sanoat ishlab chiqarishlari o'ziga xosliklarini ham hisobga olish kerak: ayrim tarmoqlar iste'molchiga intiladi, boshqalari esa – resurslar yoki energiya manbalariga. Kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishi bu borada iqtisodiyotning boshqa birona sektorida kuzatilmagan darajada o'ziga xos bo'lib, unda birona yaqqol ifodalangan omillar guruhi yo'q.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Cindarov Sh.E. fikricha O'zbekistonda modernizatsiya qilishning o'ziga xos tomoni shundaki, u nafaqat iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga, balki iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirish uchun yangi institutsional muhitni shakllantirishga qaratilgan. [1]

Nizamov A.B. fikricha Kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishi faoliyatini SWOT – tahlil vositasida baholash dolzarb ahamiyat kasb etibgina qolmasdan, metodologik nuqtayi nazardan to'g'ri hisoblanadi.[2]

Tompson A.A., Striklend A.D. fikricha SWOT – tahlil mintaqalarda kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishini rivojlanishini tartibga solish jarayonida u yoki bu mintaq uchun rivojlanishning iqtisodiy strategiyasini shakllantirish muhim omil sanaladi. [3]

Rashidova G fikricha kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishida innovatsion loyihalarini baholash, loyihaviy boshqaruv yondashuvining asosi naqd pul oqimining baholash tamoyili hisoblanadi. [4]

TADQIQOT METODOLOGIYASI

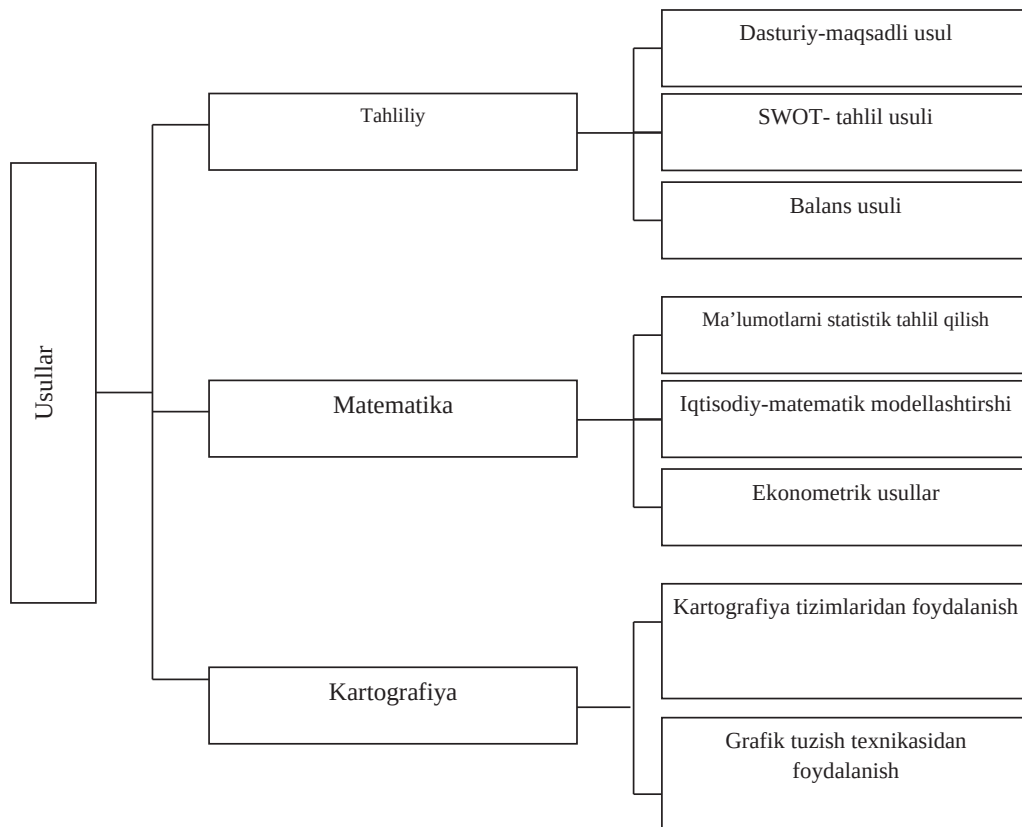
Kichik biznes korxonalari ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yo'llari mavzusidagi ilmiy maqolada ilmiy tadqiqotlarni o'rganish, qiyosiy solishtirish, statistik ma'lumotlarni o'rganish va iqtisodiy jihatdan taqqoslash va tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, ma'lumotni guruhlash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan keng foydalanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishi tarmoqlarini rivojlantirish xususiyatlarini bosqichma-bosqich kompleksli o'rganishga tayanadigan tizimli tahlil usullari mintaq korxonalari va tashkilotlarining tarmoq strukturasini tadqiq etishga, ularning ichki aloqalari va o'zaro munosabatlarini tahlil qilishga imkon beradi (1.4-rasm).

Mintaqalarda kichik biznes korxonalarida ishlab chiqarish samaradorligini miqdor va sifat jihatdan baholash uchun indikatorlar tizimi shakllanishi zarur. Ushbu indikator tizimi quyidagi tuzilmani o'z ichiga qamrab olishi zarur.

1. Kichik biznes ishlab chiqarish o'sishini rivojlantirish maqsadi va vazifalarni aniqlashtiradi;
2. Kichik biznes ishlab chiqarish tarkibining samaradorligini baholaydi;
3. Kichik biznes ishlab chiqarish tarkibining samaradorligini baholaydi;
4. Kichik biznes ishlab chiqarishida investitsiyalardan samarali foydalanishni belgilaydi;
5. Kichik biznes ishlab chiqarish rivojlanishning innovatsion strategiyasi yo'nalishlarini aniqlashga xizmat qiladi;
6. Kichik biznes ishlab chiqarish korxonalarida boshqaruv qarorlarni qabul qilish va amalga oshirish jarayonlarda axborot oqimlarining tezkorligi va natijaviyligini ta'minlaydi;

1-rasm. Kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishini rivojlantirishni tadqiq qilish usullari.

Iqtisodiy-matematik modellashirish usullari hududiy iqtisodiy jarayonlar borasida boshqaruv qarorlari qabul qilish bilan bog'liq shartlar va omillar o'rtasidagi aloqalar xilma-xilligi va murakkabligida qo'llanadi. Iqtisodiy-matematik modellardan foydalanish qishloq xo'jalik va qayta ishlash, ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirish variantlarini optimal tanlash imkoniyati bilan birgalikda qayta ishlashga imkon beradi.

Ekonometrik usullar hududni taqqoslash mumkin bo'lgan yoki iyerarxik jihatdan bir-biriga bo'ysunadigan guruhlariga bo'lishni nazarda tutadi va agrosanoat majmui tarmoqlarining rivojlanishiga ta'sir etadigan tanlab olingan ko'rsatkichlar yig'indisi bo'yicha tumanlar yoki mintaqani kompleksli baholash imkoniyatini taqdim etadi.

Kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishi xo'jalik yuritish subyektlarini tashkil qilish va ishga tushirish o'rta muddatli olti oy va undan ko'proqni tashkil qilishini hisobga olib, hududlar darajasida innovatsion faolligini baholash usullari hududning iqtisodiy rivojlanishi o'rta muddat tendensiyalarini hisobga olgan holda qo'llanishi lozim. Boshqacha qilib aytganda, hudud kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishiga innovatsiyalarni jalb qilishda, nafaqat joriy vaziyatni, balki tadqiq etilayotgan hudud rivojlanishidagi asosiy tendensiyalarni ham hisobga oladigan o'rta muddatli (1-3 yil) xarakterdagi istiqbolli prognozlar mavjud bo'lgan sharoitlarda qaror qabul qilinishi lozim.

Shu munosabat bilan hudud iqtisodiyotida prognoz qilishning mavjud usullarini tahlil qilish va o'tkazilgan izlanish maqsadlariga eng to'g'ri keladigan vositalarini tanlash amalga oshiriladi. Iqtisodiy bashorat qilish usuli deganda retrospektiv ma'lumotlarni tahlil qilish asosida u yoki bu omillar toifasi bo'yicha hudud kichik biznes tarmoqlarining kelajakdagi rivojlanishi borasida takliflar ilgari surishga imkon beradigan tadqiqot usullari yig'indisi tushuniladi.

Taklif etilayotgan tasnifda mintaqada kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishini tadqiq etishda barcha bashorat usullarini ikki guruhga bo'lish mumkin: ekspert va ekonometrik usullar.

Bashorat qilishning ekspertlar usullari, odatda, bashorat obyekti yoki juda ham sodda, yoki o'ta murakkab (turli omillar ta'sirini tahliliy hisobga olish imkoni yo'q) bo'lgan hollarda foydalaniladi.

Ekonometrik usullarni bashorat obyekti haqida miqdoriy axborot mavjud bo'lganda, xilma-xil omillar ta'sirini esa matematik ifodalangan qonuniyatlar yordamida tavsiflash mumkin bo'lgan hollarda qo'llash afzalroq. Ushbu usullar guruhiga quyidagilarni kiritish mumkin:

ekstrapolyatsiya usullari (jumladan, funksiyani tanlash usullari, o'rta qiymatga keltirish usullari va moslashuvchan tekislash usullari);

modellashirish usullari (jumladan, matritsali, optimal bashorat qilish, ekonometrik va imitatsiya modellari);

o'xshatish usuli (ko'pincha bashorat qilish obyekti bo'yicha retrospektiv axborot bo'lmagan hollarda qo'llanadi).

Har bir muayyan vaziyatda ma'lum bir usullarni tanlash agrosanoat ishlab chiqarish tarmoqlarida retrospektiv davrda ko'rsatkichlar dinamikasini tahlil qilish va muammolarni aniqlash natijalari bo'yicha amalga oshirilishi lozim.

Kichik biznes ishlab chiqarishi O'zbekiston iqtisodiyotining muhim sohasi hisoblanadi. Ushbu sektor mamalakat ishlab chiqarishining asosiy bo'g'ini, qatlamli hisoblanadi. So'nggi yillarda kichik biznes ishlab chiqarishini isloh qilish borasida katta ishlar amalga oshirildi.

Shu bilan birga, o'z bosqichlarining innovatsion jarayonini baholashning maqsadlari va usullari boshqacha bo'ladi. Ular har bir bosqichning tabiatiga va asosiy maqsadiga to'la mos kelishlari kerak, bu esa o'z navbatida baholash mezonlarini tanlash va muayyan ko'rsatkichlar tizimini shakllantirishga sabab bo'ladi.

Asosiy ko'rsatkichlar respublika iqtisodiyotining agrar sektorini innovatsion rivojlantirishning asosiy parametrlarini tavsiflaydi:

sohaning innovatsion rivojlanishining maqsad va vazifalarini belgilash;

agrar sektorning innovatsion salohiyatining samaradorligini baholash;

iqtisodiyotning agrar sektorini innovatsion rivojlantirish darajasini omilli tahlil qilish;

sohaning innovatsion salohiyatidan foydalanish samaradorligini aniqlash;

qayta ishlash sanoatini innovatsion rivojlantirish strategiyasining yo'nalishini to'g'ri deb belgilash.

Ushbu ko'rsatkichlar tizimining maqsadlari quyidagilardan iborat:

iqtisodiyotning agrar sektorining bugungi innovatsion rivojlanish holatini, yo'nalishlari va xususiyatlarini tahlil qilish;

shu asosda sanoatning raqobatbardoshligini oshirishning asosiy muammolari va davlat va mintaqaviy innovatsiya siyosatini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalarni ishlab chiqish;

ilmiy tadqiqot samaradorligini muntazam ravishda monitoring qilishni tashkil qilish ilmiy-texnikaviy mahsulotlarning uzluksiz integratsiyalangan iqtisodiy baholashini talab qiladi.

Ushbu baholashning maqsadi – ishlab chiqilayotgan yangi texnologiyalarning, urug'larni, naslli mollarni va boshqa innovatsion echimlarining afzalliklarini aniqlash va ularning iqtisodiy samaradorligini aniqlashdir.

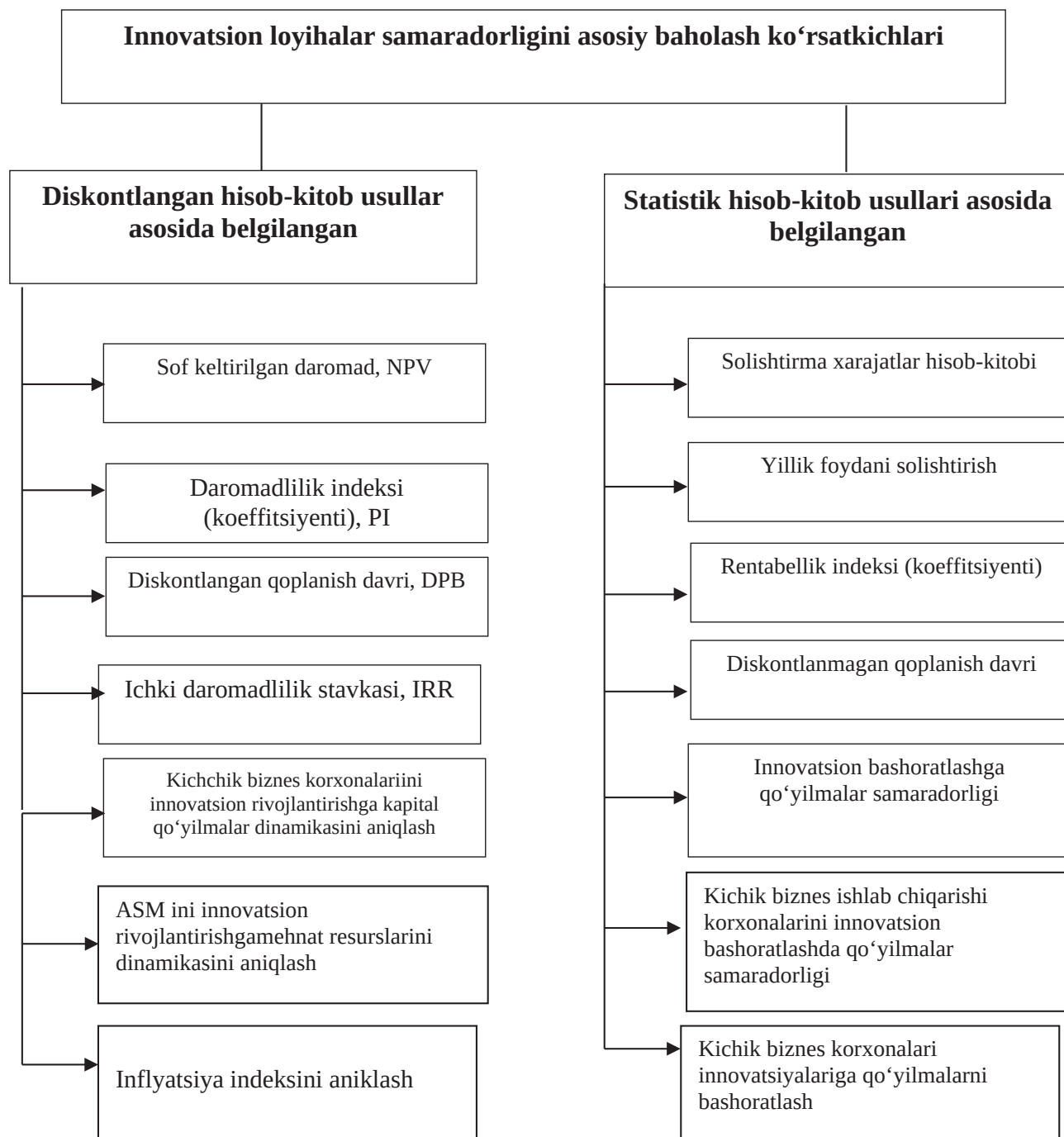
Ishlab chiqarishda innovatsiyalarni o'zlashtirish bosqichidagi samaradorlik mezonlari quyidagilardir:

texnologiyalarni yangilash hisobiga ishlab chiqarish iqtisodiy samaradorligini oshirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash;

kichik biznesda ishlab chiqarish omillarining unumdorligini oshirish (mavjud resurslardan foydalanish darajasi, ishlab chiqarish jarayonida mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish vositalaridan foydalanish va boshqa indikatorlar qo'llaniladi);

Kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishida innovatsion loyihalarning samaradorligini baholashning asosiy ko'rsatkichlari ikki asosiy guruhga bo'linadi. (2-rasm).

2-rasm. Kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishida innovatsion loyihalarning samaradorligini baholashning asosiy ko'rsatkichlari.

Innovatsion loyihalarni diskontlash asosida hisoblash usullari asosida samaradorligini baholash ko'rsatkichlari investitsion xarajalar va daromadlarni ko'rib chiqilayotgan davrning muayyan intervallarida majburiy ravishda diskontlashini ta'minlaydi. Shu bilan birga, statistik hisob-kitob usullari asosida baholovchi ko'rsatkichlar vaqt va xarajalar bo'yicha buxgalteriya va ishlab chiqarish ma'lumotlarini ularni vaqtincha diskontlashsiz ishlatishni nazarda tutadi.

Zamonaviy investitsiya dasturida diskontli hisob-kitob usullaridan foydalanishga asoslangan loyihalarning samaradorligini baholash ko'rsatkichlari ustuvor hisoblanadi. Ularning bajarilishi uzoq muddatli bo'lgan barcha o'rta va yirik loyihalar uchun hisoblash kerak. Statistik usullardan foydalanishga asoslangan ko'rsatkichlar, odatda, kichik qisqa muddatli loyihalarning samaradorligini baholash uchun ishlatiladi.

Investitsiyalar samaradorligini baholash uchun statistik ko'rsatkichlar bir tomondan juda sodda va tushunarli, ikkinchidan, taxminan. Ular pul mablag'lari oqimlari va pul birliklari qiymatining o'zgarishi haqida o'ylamaydilar va shuning uchun asosan qisqa muddatli investitsiyalarni tahlil qilish yoki davr boshida investitsiyalarni amalga oshirish uchun indikativ mezon sifatida qo'llaniladi.

Diskontlangan ko'rsatkichlar tizimiga quyidagilar kiradi:

1. Bugungi kunda sof daromad - [Net Present Value, NPV] innovatsion loyiha samaradorligini umumiy xarakteristikasini olish imkonini beradi, ya'ni uning mutlaq miqdordagi hajmini yakuniy natijasini ko'rsatadi. Bugungi kundagi aniq daromad, loyihani amalga oshirish davrida hozirgi qiymatdan tushirilgan sof pul oqimi summasi va uni amalga oshirish uchun investitsiya xarajatlarning summasi o'rtasidagi farqni anglatadi. Ushbu ko'rsatkichni xarajatlarni bir martalik amalga oshirishda hisoblash quyidagi formula bo'yicha amalga oshiriladi.

$$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{CF}{(1+i)^t} - I_0$$

Bunda: NPV -investitsiya xarajatlarni bir martalik bajarish uchun loyihaning sof joriy qiymatining summasi;

CF – loyihaning umumiy amal qilish muddatining individual intervyusi uchun pul oqimining aniq summasi;

I - loyiha uchun bir martalik investitsiya xarajatlari summasi;

i - diskontlangan foiz stavkasi;

n - umumiy hisob-kitob davridagi interval t- oralig'ida.

2. Rentabellik indeksi (Profit ability index, PI) loyiha uchun kelajakda aniq pul oqimlari bilan investitsiya xarajatlarning hajmini moslashtirish imkonini beradi. Innovatsion loyiha uchun bir martalik investitsiya xarajatlari bilan bunday ko'rsatkichni hisoblash quyidagi formula bo'yicha amalga oshiriladi:

$$PI = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+i)^t}}{I_0}$$

PI- bir investitsiya sarfi uchun loyiha rentabellik indeksi darajasi.

3. Diskontlangan qayta to'lov muddati (Discounted Payback Period, DPP) – loyihalarning samaradorligini baholash uchun eng keng tarqalgan va aniq ko'rsatkichlardan biridir. Diskontlangan o'zini qoplash muddati quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi:

$$DPP = \frac{I_0}{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+i)^{nxt}}}$$

4. Daromadlilikning ichki stavkasi (Internal Rate of Return, IRR). Loyiha natijalarini baholashning eng murakkab ko'rsatkichi. Investitsiya xarajatlari haqiqiy qiymatiga tushiriladigan diskont stavkasi sifatida ifodlangan ma'lum bir loyihaning rentabellik darajasini tavsiflaydi.

Ushbu indikatorning qiymati quyidagi tenglama bilan bilvosita aniqlanadi:

$$PV = \sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+IRR)^t} - \sum_{t=1}^n \frac{I_t}{(1+i)^t} = 0$$

Kichik biznes korxonalar ishlab chiqarishida innovatsion faoliyatni axborot va tahliliy qo'llab-quvvatlash samaradorligini oshirish tizimli va funksional tahlil (axborot xizmatlarini tarkibiy qismlarini aks ettiruvchi) asosida amalga oshirildi va axborot xizmatlarining samaradorligini baholash (result, recourse, rate, promotion) usuli taklif etildi.

Axborot-tahliliy va marketing platformasini samaradorlikni tayanch ko'rsatkichlari (KPI) tizimidan foydalanish uning yaratish maqsadlari qay darajada bajarilganligini aniqlash uchun foydalanadigan ma'lumotlar majmuasidan iboratdir. Bular qatoriga quyidagilar kiradi:

a) natijaviylik (result):

investitsiya qaytimi (ROMI -return on marketing investment),xarajatlarning rentabelligi;

portaldagi xizmatlardan to'lovni amalga oshirib aniq foydalanganlar soni;

ma'lum bir vaqt ichida portalga umumiy kirganlar va uning xizmatlaridan foydalanganlarni nisbati;

resurslardan "doimiy" foydalanuvchilarning umumiy soni;

foydalanuvchilar tomonidan portaldan yuklab olingan hujjatlar soni.

b) xizmatlardan foydalanish tariflari (rate):

tashrif buyuruvchilarni (bir foydalanuvchi uchun) jalb qilish qiymati (CPC-cost per click);

internet-resursdan foydalanuvchi tomonidan bajariladigan har bir maqsadli amallarning narxi; resurslardan “doimiy” foydalanuvchilar uchun maxsus tariflarda ko’rsatiladigan xizmatlar.

v) portal reytingini baxolash (recourse):

portalga tashrif buyuruvchilarning umumiy soni;

maqsadli tashriflar soni, bu foydalanuvchilar portal sahifasi bilan necha marta o’zaro aloqada bo’lganligini ko’rsatadi;

yangiliklarga obuna bo’lgan, xabar qoldirgan foydalanuvchilar soni yoki ularning kontaktlari;

yuridik maqomga ega bo’lgan xo’jalik yurituvchi subyektlarning umumiy soni;

foydalanuvchi portalnitark etadigan vaqtning o’rtacha davomiyligi.

g) portalni rivojlantirish salohiyati (promotion):

moslashuvchanlik -foydalanuvchilarning kontentga muammosiz kirishni ta’minlash;

navigatsiya qulayligi-foydalanuvchi kerakli ma’lumotlarni tez topishini ta’minlash;

interfeys va dizayn – portal xaqida ijobiy fikr yaratish;

kontentning mazmuni ma’lumotlar sifatli va axborot mazmuni foydalanuvchilarni jalb qilishi kerak;

yuklab olish tezligi – foydalanuvchi tarafidan qisqa vaqt ichida portal resurslarini yuklash imkoniyati bo’lishi kerak;

foydalanuvchilar bilan bog’lanish – qayta aloqani sifatli tashkil qilish internet-resursga muntazam tashrif buyuruvchilar doirasini kengaytirish imkonini beradi;

reklama va marketing – portalning reklama jozibadorligini oshirish, lekin bu jarayon portalning asosiy maqsadini amalga oshirishga to’sqinlik qilishi kerak emas;

mobil qurilmalarlar uchun moslashtirilgan dizayn versiyasini yaratish;

ijtimoiy tarmoqlar bilan integratsiya – bu foydalanuvchilarning ijtimoiy tarmoqlarda akkauntlarini mavjudligini hisobga olgan holda foydalanuvchilar imkoniyatini kengaytiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganimizda, so’nggi yillarda kichik biznes ishlab chiqarishda innovatsion qararlarni qabul qilishni xalqaro moliya tashkilotlarida qo’llaniladigan loyihaviy tahlil uslublari asosida yondashish keng tarqalgan. Rivojlangan mamlakatlarda ishlab chiqilgan usullar amaliy maqsadlar uchun taqdim etilgan muqobil variantlardan eng yaxshi innovatsion loyihalarni tanlash imkoniyatlarini beradi. Moliyalash uchun mo’ljallangan innovatsion loyiha, odatda, texnik, texnologik, institutsional, ijtimoiy, marketing, ekologik va moliyaviy jihatlarni, xavf va noaniqlik darajasini hisobga olgan holda qat’iy talablarga javob berishi kerak. Umuman olganda kichik biznes korxonalarini innovatsion samaradorligini baholash zarur, deb hisoblaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Синдаров Ш.Э. Экономический механизм использования инновационных процессов в предпринимательской деятельности Республики Узбекистан. Автореф. дис. на соис. ученой степени канд. экон. наук. –Т.: ИЭ АН РУз. – 2010, с.25.
2. Низамов А.Б. Совершенствование системы управления региональной экономикой в условиях устойчивого экономического роста. Диссертация на соискани уч.ст. доктора экономических наук. –Т.: 2008. –С. 268.
3. Томпсон А.А., Стрикленд А.Д. Стратегический менеджмент: искусство разработки и реализации стратегии. –М.: Банки и биржи. ЮНИТИ, 1998. –С. 39.
4. Рашидова Г. Финансирование стартового этапа инноваций // Экономическое обозрение. – Ташкент, 2010. –№3. –С.32-36.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

